

bij voorkeur op grindbanken en zandstranden vanwaar ze regelmatig korte inspectievluchten maken (HERMANS & KALKMAN, 2002). Omdat de Roer vanaf 2001 intensief wordt onderzocht, zowel vanaf de oevers (te voet) als vanuit het water (per boot), is de kans klein dat deze soort sinds 2000 structureel over het hoofd is gezien.

TOT SLOT

Of we nu daadwerkelijk met een levensvatbare populatie van een voor Nederland nieuwe soort te maken hebben blijft voorspelling onduidelijk. De vondsten van larvenhuidjes zijn weliswaar bemoedigend, maar het is te vroeg om te spreken van een definitieve vestiging langs de Roer. Formeel wordt pas van vestiging gesproken indien een soort zich gedurende vijf jaar achtereenvolgend met succes voortplant (WASSCHER *et al.*, 1998). Zoals gezegd lijkt het aannemelijk dat de soort zich in 2000 voor het eerst langs de Roer heeft voortgeplant. Omdat de larvale ontwikkeling minimaal drie jaar in beslag neemt, kan de soort zich dus op zijn vroegst pas in 2003 opnieuw hebben voortgeplant!

Hoe dan ook, de omstandigheden langs de Roer lijken plaatselijk zeer geschikt voor de Kleine tanglibel. Daarnaast blijken libellen, met name soorten uit de familie van de Rombouten (*Gomphidae*), in de praktijk betere kolonisatoren te zijn dan gedacht. Zo zal de terugkeer van de Rivierrombout en de Gaffellibel in Nederland tien jaar geleden niet snel door iemand voorspeld zijn. Ook de

Roer werd in eerste instantie niet gezien als een bijzonder geschikt gebied voor de Rivierrombout (GERAEDS, 2000) terwijl deze soort zich inmiddels toch heeft gevestigd (VAN SCHAIK & GERAEDS, *in prep.*). De kolonisatie van de Roer door de Kleine tanglibel lijkt in deze reeks een logische volgende stap.

DANKWOORD

Het Waterschap Roer en Overmaas, Staatsbosbeheer en particuliere terreineigenaren bedanken we hartelijk voor hun toestemming voor het betreden van hun terreinen. Het waterschap maakte daarnaast de inventarisaties per boot mogelijk. R. Geene bedanken we voor de informatie over zijn vondst van twee larvenhuidjes van de Kleine tanglibel in 1995.

SUMMARY

THE DRAGONFLY ONYCHOGOMPHUS FORCIPATUS, A NEW SPECIES FOR THE NETHERLANDS? FINDINGS OF A FEW EXUVIAE ALONG THE RIVER ROER

During a dragonfly survey along the river Roer, four exuviae of *Onychogomphus forcipatus* were found at three locations along the river Roer. The first exuvium was found on 5 July, south of Melick. The second and third exuviae were found on 12 July, west of Melick, both in the same location. The fourth was found on 9 August,

also south of Melick. *Onychogomphus forcipatus* is not regarded as a native species in the Netherlands. There were only two reliable observations in the Netherlands in the 20th century, viz., in 1947 and 1995. Observations of this species along the river Roer in 2000 and the new findings of the three exuviae in 2003 show that *Onychogomphus forcipatus* may have established itself along the river Roer. Since the larvae take three years to develop, it is likely that the larvae that emerged in 2003 are the offspring of the animals observed in 2000.

LITERATUUR

- BOS, F. & M. WASSCHER, 1997. Veldgids Libellen. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- GEIJSKES, D.C. & J. VAN TOL, 1983. De libellen van Nederland (Odonata). Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Hoogwoud.
- GERAEDS, R.P.G., 2000. Waarnemingen van de Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*) langs de Roer. *Brachytron* 4(2): 3-7.
- GERAEDS, R.P.G. & J.T. HERMANS, 2000. De Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*, Fourcroy, 1785) langs de Roer. *Natuurhistorisch Maandblad* 89(12): 254-259.
- FAASEN, T., 2000. Kleine tanglibel (*Onychogomphus forcipatus*), wel of niet inheems in Nederland? *Brachytron* 4(2): 23-25.
- HEIDEMANN, H. & R. SEIDENBUSCH, 2002. Die Libellenlarven Deutschlands – Tierwelt Deutschlands 72. Verlag Goecke & Evers, Kelttern.
- HERMANS, J. & V. KALKMAN, 2002. Kleine tanglibel. In: Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie 2002. De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- MENKE, N., K.-J. CONZE, C. GÖCKING & C. ARTMEYER, 2001. Ergebnisse der landesweiten Libellenerfassung/ Rasterkartierung in NRW von 1996-2000. AK Libellen NRW, Essen.
- SCHAIK, V.A. VAN & R.P.G. GERAEDS, 2001. Eerste vondsten larvenhuidjes Gaffellibel in Nederland. *Natuurhistorisch Maandblad* 90(9): 166-167.
- SCHAIK, V.A. VAN & R.P.G. GERAEDS (IN PREP.). De Rivierrombout langs de Roer. *Natuurhistorisch Maandblad*.
- SUHLING, F. & O. MÜLLER, 1996. Die Flußjungfer Europas. Die Neue Brehm-Bücherei, Band 628. Westarp-Wissenschaften, Magdenburg.
- WASSCHER, M., G.O. KEIJL & G. VAN OMMERING, 1998. Bedreigde en kwetsbare libellen in Nederland. Toelichting op de Rode lijst. Informatie- en KennisCentrum Natuurbeheer, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Wageningen.

FIGUUR 3

Vindplaats van het vierde larvenhuidje van de Kleine tanglibel (*Onychogomphus forcipatus*). Mellicker Ohé, 9 augustus 2003 (foto: R. Geraeds).

BOEKBESPREKINGEN

ATLAS VAN PLANTENGEMEENSCHAPPEN IN NEDERLAND DEEL 3 KUST EN BINNENLANDSE PIONIERMILIEUS

WEEDA, E.J., J.H.J. SCHAMINÉE & L. VAN DUREN, 2003. Utrecht, KNNV uitgeverij, 356 pagina's. ISBN 90 5011 176 9. Te bestellen voor € 40,95 (€ 35,95 leden KNNV/NHGL), exclusief verzendkosten, bij de KNNV Uitgeverij in Utrecht, tel. 030-2333544; e-mail: info@knnvuitgeverij.nl. Ook verkrijgbaar in de boekhandel.

Deel drie alweer van deze atlas van plantengemeenschappen in Nederland. Wat moet ik nu nog voor origineels vertellen over het derde boek in een reeks waarvan de eerste twee delen door mijzelf en door Guido Verschoor in dit Maandblad al zowat de hemel in geprezen zijn (zie *Natuurhistorisch Maandblad* 90(4):77 en 91(11):258)? Want ook dit boek is "gewoonweg schitterend en zeer leesbaar", met een structuur die langzamerhand bekend is en een inhoud die kwalitatief de andere twee zeker waard is.

Deel drie is een aanvulling op het vierde deel van de *Vegetatie van Nederland* (SCHAMINÉE *et al.*, 1998). Het beschrijft de verspreiding, de ecologie, het voorkomen, de bedreigingen en de mogelijkheden tot herstel van plantengemeenschappen van de kust en de binnenlandse pioniermilieus. Behalve de akkeronkruiden horen in de tweede categorie ook de begroeiingen van de Dwergbiezenklasse, de Tandzaadklasse en de Klasse van de ruderales gemeenschappen thuis.

Het eerste hoofdstuk gaat over het ontstaan van dit derde deel van de atlasreeks en is eigenlijk een meer uitgebreide bronnenverantwoording. Voor algemeenheden over opzet en methode wordt verwezen naar het eerste deel. Ook hier volgt een hoofdstuk over herstelbeheer van de behandelde plantengemeenschappen, met bekende (Millingerduin) en minder bekende (Heidenhoekse Vloed in de Gelderse Achterhoek) voorbeelden van meer en minder succesvol herstel. Hier worden

natuurlijk ook de Limburgse akkeronkruidreservaten behandeld.

De hoofdstukken over de kustgemeenschappen hebben uiteraard weinig binding met Limburg, maar mij dompelen ze wel pardoes weer onder in de wereld van een paar levens terug, toen ik in Nieuwpoort kennis maakte met slik, schor en duin. Misschien geldt dit ook voor andere 'nieuwe' Limburgers en voor Limburgse kustgangers. De uitgebreide inleidingen over ecologie en voorkomen van de muur- en akkeronkruidvegetaties en de ruigten, plaatsen deze gemeenschappen in een ruime historische context. Vooral bij de akkeronkruiden krijgt men op die manier een mooi, volledig beeld van hun wel en wee, mogelijkheden en onmogelijkheden. Het stukje over de appreciatie van de ruderales gemeenschappen in de loop van de tijd is leuk en verrassend en gaat mij natuurlijk recht naar het hart.

Wat me bij de eerste twee delen niet zo was opgevallen, onterecht blijkt bij het nakijken, is de kwaliteit van de (meeste) foto's. Nooit gezien dat de bloemen, of liever bloemetjes, van Handjesereprijs (pagina 174) of Hartgespan (pagina 205) zo schitterend zijn. En de Dauwnetel van pagina 176 is bijna te mooi om echt te zijn.

Ook bij dit deel merk ik in mijn omgeving dat het boek zijn weg vindt naar de geïnteresseerde natuurliefhebber, die wel wil weten waar de plantengemeenschappen voorkomen en hoe ze ervoor staan, maar niet direct behoefte heeft aan de volledige uitleg zoals die is opgenomen in de *Vegetatie van Nederland*. Dat deze atlas een breder publiek aanspreekt dan de vegetatiereeks, komt minstens gedeeltelijk door de duidelijke, vlot leesbare en niet te lange teksten. Dit is een verdienste die zondermeer het gelukwensen waard is.

Nu enkel nog wachten op deel vier.

Martine Lejeune

DIE ORCHIDEEN NORDRHEIN-WESTFALENS

L. ALMERS, A. BRAUN, H. BRAUN, H. JANSEN, M. LUWE, R. SINGER, G. THIELE, D. WENKER & G. WESTPHAL (RED), 2001. Herausgeber Arbeitskreis Heimische Orchideen NRW, Selbstverlag, 335 pagina's, gebonden. ISBN 3 00 008254 9. Verkrijgbaar via de Nederlandse boekhandel of rechtstreeks te bestellen bij Geschäftsstelle Peter Rolf, Ursfelder Str. 28, D-50169 Kerpen, tel. 00 49 2237 18540. Prijs circa € 19,- (excl. verzendkosten).

Soms wordt het de recensent van een boek gemakkelijk gemaakt: wanneer het te beoordelen boek duidelijk onder de maat is, of als het erg goed is en er weinig punten van kritiek zijn. Welnu, dit laatste is het geval met het onderhavige boek, dat de inheemse orchideeën van onze naaste oosterburen tot onderwerp heeft.

Dit boek over de orchideeën van Nordrhein-Westfalen (NRW) beperkt zich niet tot een bespreking van fraai geportretteerde bloeiwijzen

Die Orchideen Nordrhein-Westfalens

Herausgeber
Arbeitskreis Heimische Orchideen NRW
2001

van de soorten, maar besteedt ook uitvoerig aandacht aan een scala van relevante onderwerpen, waardoor dit boek tevens een uitstekend naslagwerk is voor wat betreft de orchidologie van deze Duitse deelstaat. Zo komen uitvoerig en gedegen de geschiedenis van het onderzoek aan orchideeën, de oude herbaria, de geologie van het gebied en de onderscheiden biotopen aan bod, alsmede de bedreiging en het toegepaste beheer om de populaties een overlevingskans te bieden. Deze hoofdstukken zijn allemaal geschreven door specialisten op een bepaald gebied.

Een van deze hoofdstukken heeft de systematiek en bloembioologie van de orchideeën tot onderwerp en is geschreven door Jean Claessens en Jacques Kleynen, twee eminente Nederlandse onderzoekers van deze interessante maar moeilijke materie. Behalve enkele vermeldingen van het werk van Vermeulen en Kreutz is dit de belangrijkste verwijzing naar de activiteiten in het gebied ten westen van de rijksgrens, naar Nederland, waar toch ook het een en ander aan onderzoek aan orchideeën is verricht, zowel in het verre verleden als tegenwoordig.

Het grootste deel van het boek, bijna 200 pagina's, wordt gevormd door de bespreking van de ongeveer 40 inheemse soorten in NRW. Van elke soort is een beschrijving aanwezig, waarin bloeitijd, biotoop, morfologie en eventuele bedreigingen aan bod komen. Nuttig voor het onderscheiden van veel op elkaar lijkende soorten is de rubriek: "Ähnliche Arten", waarin expliciet op de soortspecifieke kenmerken van de onderscheiden soorten wordt gewezen. Ook zijn er van alle soorten foto's aanwezig, meestal van de hele plant of van details van de bloeiwijze. In sommige gevallen zijn, gelukkig, ook afbeeldingen aanwezig van bijvoorbeeld de ontluikende plant of van de rijpe zaaddozen.

Van groot belang zijn ook de verbreidingskaarten van de soorten in NRW waarbij een raster- of